

Beszélni arany!

A beszédkészség fejlesztésének lehetőségei a 6-10 éves korosztály – német, mint idegennyelv- oktatásban

© Sárvári Tünde

**SZTE Juhász Gyula Gyakorló Általános és Alapfokú Művészeti
Iskolája, Napközi Otthonos Óvodája, Szeged**

sarvari@jgypk.u-szeged.hu

A közismert mondás, miszerint „hallgatni arany”, igaz az idegennyelv-oktatásra is, hiszen a hallott szöveg értése alapozza meg a beszédkészség fejlesztését. De a beszéd is aranyat ér, hiszen ennek hiányában nem valósulhat meg hosszabbtávon a sikeres kommunikáció. A Nemzeti alaptanterv (Nat) (2012) értelmében az első idegen nyelv oktatása legkésőbb az általános iskola 4. évfolyamán kezdődik, de ha az 1-3. évfolyam idegennyelv-oktatásában képzett pedagógus alkalmazása megoldható, és az iskola pedagógiai programja erre lehetőséget ad, az első idegen nyelv oktatása korábban is megkezdhető. Az idegennyelv-oktatás célja a 6-10 éves korosztálynál elsősorban a tanulók idegen nyelvi kommunikatív kompetenciájának a megalapozása, ahol a hallott szöveg értése és a szóbeli interakció együttes fejlesztése áll a középpontban.

Jelen tanulmány célja feltérképezni, mennyiben segítik elő a célcsoportnak szóló nyelvkönyvek a beszédkészség fejlesztését, illetve vannak-e olyan a kerettantervben (2012) megfogalmazott várható fejlesztési eredmények, melyeket egyéb segédlettel lehet csak elérni. Ehhez egyrészt a nyelvelsajátítás kissé leegyszerűsítő, ámde annál érzékletesebb ábrázolására gyakran alkalmazott, Wendtlandt (2010) által kidolgozott ún. „nyelvi fejlődés fáját”, másrészt Schatz (2006) tipológiáját alapul véve megvizsgáljuk a célcsoportnak készült nyelvkönyvek beszédkészséget fejlesztő gyakorlatait, feladatait.

A tankönyvelemzéshez reprezentatív példaként annak a három tankönyvcsaládnak az első kötetét választjuk, melyeket napjainkban a leggyakrabban alkalmaznak az alsó tagozatos német mint idegennyelv-oktatásban. A tanulmány az alábbi hipotézisekből indul ki:

- (1) Mivel a beszédkészség fejlesztésének alapja a helyen kiejtés és intonáció, feltételezzük, hogy a tankönyvek tartalmaznak a helyes kiejtést és intonációt fejlesztő gyakorlatokat.
- (2) A tankönyvekben sok rövid, a tanulók életkori sajátosságainak megfelelő párbeszéd található, melyeket a gyerekek könnyen megtanulnak, és saját élethelyzeteikre adaptálnak.
- (3) A tankönyvekben sok autentikus gyermekvers, mondóka, történet és dal szerepel.
- (4) A tankönyv utasításai, feladat-meghatározásai rövidek, német nyelvűek és a könnyebb érthetőség kedvéért piktogrammal vannak ellátva.

Wendlandt szimbolikus ábrája azt a sokfajta hatást, előfeltételt és összefüggést jeleníti meg, melyek nélkül nem valósulhat meg a sikeres nyelvi fejlődés. A fa már első pillantásra is igen jól szemlélteti, hogy a nyelvi fejlődés alapjai, azaz a fa „gyökerei” a gyermek veleszületett képességeiben, a hallásban (Hören), a látásban (Sehen) és a tapintásban (Tastsinn), továbbá az egyre előre haladó szellemi fejlődésben rejlenek. A nyelvvelsajátítás számos más „gyökere” ezen kívül abból a „talajból táplálkozik”, amely a gyermek életkörülményeit (Lebensumwelt), az őt körülvevő kultúrát (Kultur) és a társadalmat (Gesellschaft) jelenti. A „fa törzse” a nyelv megértését (Sprachverständnis) jelképezi, valamint a beszéd okozta örömeztetés (Sprechfreude), amelyet a gyerekek születésüktől fogva hordoznak magukban. Ha a „gyökerek” kezdettől fogva megkapják a megfelelő „táplálékot”, a nyelv megértése és a beszéd okozta öröm növekedésnek indul, a „fatörzs” pedig egyre szélesebb és erőteljesebb lesz. Végül elérkezünk a „fa koronájához”, amely a gyerek aktív nyelvhasználatát érzékelteti. Itt számos kis „ágat” láthatunk, a négy legvastagabb közülük az artikuláció (Artikulation), a szókincs (Wortschatz), a nyelvtan (Grammatik) és a kommunikáció (Kommunikation). A kommunikációs szabályok megismerése és elsajátítása elengedhetetlen feltétel. A gyermekek itt tanulják meg, hogy kell kérdezni (Fragen stellen), kérni (Bitten äußern), beszélgetést folytatni (Dialoge führen), illetve elmesélni valamit (erzählen). A nyelvi fejlődés legmagasabb szintje, a „fa csúcsa”, az írott nyelv (Schriftsprache), azaz az olvasás (Lesen) és az írás (Schreiben) elsajátítása.

Minden egyes gyerek szempontjából fontos szerepet játszik a képen látható napkorong és a locsolókanna. A növekedéshez a „nyelvi fejlődés fájának” szeretetre (Liebe, Wärme) és elfogadó környezetre (Akzeptanz) van szüksége. Azt is fontos hangsúlyozni, hogy – miként egy fát is öntözni kell – a gyermekek nyelvi fejlődését is az odafigyeléssel (zuhören, Blickkontakt) és a beszédre való készlettel (aussprechen lassen, Sprechfreude vermitteln, nicht nachsprechen lassen) bírhatjuk „növekedésre”.

Mint ahogy nincs két egyforma fa a természetben, úgy nincs két egyforma nyelvi fejlődés fája sem. Az egyes gyermekekre különböző fejlődési tempó jellemző, aminek oka nemcsak a jellembeli különbségekre, de az eltérő társadalmi háttérre, kultúrára, légkörre is visszavezethető. Ezeket a különbségeket a nyelvtanároknak minden esetben figyelembe kell venniük. Ezért is fontos, hogy a tanulók életkori sajátosságaiknak és fejlettségi szintjüknek megfelelő, érdekes, értelmes és kihívást jelentő tevékenységekben vegyenek részt a nyelvórán.

Másik fontos sajátosság, hogy az idegen nyelvi fejlesztés középpontjában a hallott szöveg értése és a szóbeli interakció együttes fejlesztése áll. A célnyelven elhangzó információk megértéséhez a gyermekek a világról szerzett ismereteikre és tapasztalataikra támaszkodnak, de a nyelvtanulás kezdetén különösen fontosak a nonverbális elemek is. A tanulók tanórai beszédének természetes része a magyar nyelvű kérdés és válasz is, amelyet visszajelzéseként, megerősítésként használnak a tanár következetes célnyelv-használatával párhuzamosan.

A harmadik nagy eltérés, hogy az általános iskola negyedik évfolyamának végére a fejlesztés várt eredményei nem adhatók meg a Közös Európai

Referenciakeretben (KER) meghatározott nyelvi szinteknek (2002:29) megfelelően, legfeljebb a Nat 2007-es változatában alkalmazott A1- jelölés lenne alkalmazható. A Kerettanterv (2012) az alsó tagozat végére a tanulók idegen nyelvi kommunikatív kompetenciája területén az alábbi fejlesztési eredményeket tűzi ki célul a beszédkészséggel kapcsolatban: A tanuló

- aktívan részt vesz a célnyelvi tevékenységekben,
- követi a célnyelvi óravezetést, az egyszerű tanári utasításokat,
- megérti az egyszerű, ismerős kérdéseket, válaszol ezekre,
- elmond néhány verset, mondókát és néhány összefüggő mondatot önmagáról, minta alapján egyszerű párbeszédet folytat társaival.

Ahhoz, hogy a tanulók minderre képessé váljanak, tudatosan összeállított gyakorlatokra van szükség. Schatz (2006: 43) egy ház építéséhez hasonlítja a beszédkészség fejlesztésének folyamatát. Mindkét esetben szükségünk van ugyanis anyagokra, beépíthető panelelemekre, és természetesen egy építési tervre, amely alapján megfogalmazzuk a mondandónkat. Ezek „beszerzésénél” különböző gyakorlatok és feladattípusok segítik a nyelvtanulókat és a nyelvtanárokat.

A beszédkészséget fejlesztő gyakorlatok és feladatok típusai

A nyelvrán a beszéd különböző funkciókban fordulhat elő. Gyakran csak az a szerepe, hogy a tanulók szóban adjanak számot megszerzett tudásukról, vagy felolvassák az írásban elkészített feladat megoldásait. Ezekben az esetekben a beszéd csak eszköz, nem pedig cél. A beszéd akkor lesz cél, ha egy kommunikációs szituáció megoldására használjuk a nyelvet. Például szerepjátékban összeállítunk és eljátszunk egy párbeszédet, beszámolunk arról, hogy mit csináltunk a hétvégén, fényképek segítségével bemutatjuk a családjunkat, vagy éppen elnézést kérünk a késésért, esetleg jelezzük, hogy hiányos a felszerelésünk. Ahhoz, hogy a beszéd valóban cél legyen, és ezt a célt sikeresen valósítsuk meg, gyakorlásra van szükségünk. Schatz (2006: 43ff.) három csoportba osztja a beszédkészség fejlesztését elősegítő gyakorlatokat és feladatokat.

Az első csoportba azok a gyakorlatok és feladatok tartoznak, amelyek előkészítik a szóbeli kommunikációt. Itt elsősorban a helyes artikulációt és intonációt fejlesztő gyakorlatok kapnak szerepet. Nagyon népszerűek a nyelvtörők, a dalok, a ritmusos versikék, melyek segítségével a gyermekek begyakorolhatják a helyes kiejtést, illetve a helyes, az első nyelvtől sok esetben eltérő szó- és mondathangsúlyt. A szóbeli kommunikációhoz természetesen szükségünk van megfelelő produktív szókincsre is. A témával kapcsolatos már megtanult szavakat vizuális és/vagy akusztikus impulzusok, valamint asszociációs játékok (szólánc, mind map, stb.) és rejtvények segítségével aktiválhatjuk. Ebben a fázisban gyakoriak a pármunkában végzett szókincsgyakorlatok. Az egyik „klasszikus” az ún. *Wechselspiel*, ahol A olyan

információkkal rendelkeznek, melyekkel B nem, illetve fordítva. Egymást kérdezve és instruálva jutnak el a megoldáshoz.

A második csoportba a szóbeli kommunikációt felépítő és strukturáló gyakorlatok és feladatok tartoznak. Ebben a szakaszban történik a nyelvtani ismeretek felfrissítése és elmélyítése, hiszen az összegyűjtött szavakból a nyelvtan segítségével képezhetünk mondatokat. Célszerű az életkori sajátosságokra való tekintettel a nyelvtani struktúrákat csak implicit módon közvetíteni és játékos formában gyakoroltatni. Ezután ezeket a mondatokat kell logikus sorrendbe állítanunk. Kedvelt feladattípus a párbeszédre rekonstruálása, kiegészítése, adaptálása. Ebben segíthet az ún. párbeszédváz (*Dialoggeländer*) alkalmazása.

A harmadik csoportot pedig azok a gyakorlatok és feladatok alkotják, amelyek a szóbeli kommunikációt szimulálják. Ebben az esetben a leggyakrabban szerepjátékokat alkalmazunk. A tanulók a szerepjáték során valós vagy fiktív szerepeket is kaphatnak. Munkájukat szerepkártyákkal segíthetjük.

A beszédkészség fejlesztését célzó feladatok a vizsgált német nyelvkönyvekben

A vizsgálathoz a célcsoportnak készült német nyelvkönyvcsalád kötetei közül azokat választottam, melyek szerepelnek a hivatalos tankönyvlistán, illetve amelyeket ma Magyarországon a leggyakrabban választanak az alsó tagozatos német nyelvoktatásban. A fenti kritériumok alapján a *Pass auf! Neu 1*, *Das neue Deutschmobil 1*, és *Planetino 1* tankönyvekre esett a választásom, melyek közül a *Pass auf! Neu* regionális, míg a *Das neue Deutschmobil* és a *Planetino* világszerte sikeres általános iskolai német nyelvkönyv.

A *Pass auf! Neu* a Kocsány Piroska–Liksay Mária szerzőpáros népszerű *Pass auf!* tankönyvcsaládjának teljesen megújult változata, mely 10-11 éveseknek szól, akik most ismerkednek a német nyelvvel. A Nemzedékek Tudása Kiadó átdolgozott sorozata négy kötetből áll, melyekben a koncepció szerint a német nyelv tanítása a magyar sajátosságok figyelembevételével történik. A negyedik kötet végére a tanulók a KER A2+ szintjét érhetik el, mely megfelel a Nat 2012 elvárásának (2012: 10682).

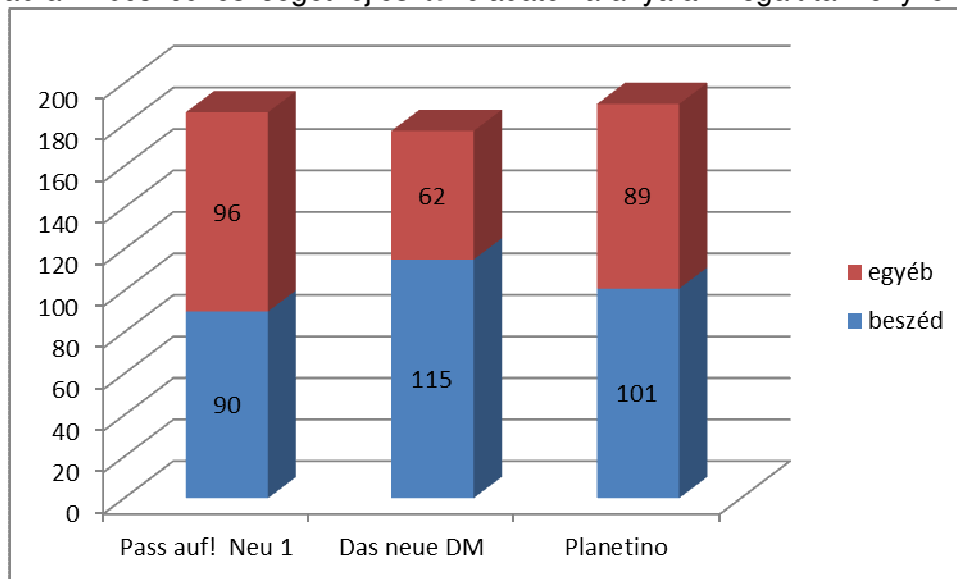
A *Das neue Deutschmobil* olyan gyermekeknek és fiataloknak készült, akik most ismerkednek a német nyelvvel. A tankönyvcsalád három kötetből áll és a Klett Kiadó gondozásában jelent meg. A harmadik kötet végére a tanulók a KER B1 szintjét érhetik el. Az első kötet 14 tematikus leckéje a 3-4. évfolyamos tanulók érdeklődési körének megfelelő témákon (család, iskola, hobbi, állatok, stb.) keresztül, *Schlaumeier*-ék segítségével hozza közelebb a német nyelvet és kultúrát a gyermekekhez.

A Hueber Kiadónál megjelent *Planetino* a Kiadó nagysikerű Planet tankönyvcsaládjának „kistestvére”. Ez a tankönyvcsalád is három kötetből áll, de ebben az esetben a gyermekek a három kötet feldolgozása után juthatnak el a KER A1 szintjére. Az első kötetben a gyermekek *Planetino*, a kis földönkívüli lény segítségével öt nagy témakörben (*Kennenlernen, Meine Familie, Schule,*

Meine Sachen, Spielen und so weiter), összesen 20 rövidebb leckében ismerkedhetnek a német nyelvvel.

Mint a bevezetőben említettük, a 6-10 éves korosztály idegen nyelvi fejlesztésének középpontjában a hallott szöveg értése és a szóbeli interakció együttes fejlesztése áll. Mivel a beszédkészséget fejlesztő gyakorlatok és feladatok a tankönyvekben szerepelnek, ezért első lépésként vizsgáljuk meg, a tankönyvi gyakorlatok és feladatok hány százaléka célozza a beszédkészség fejlesztését (2. ábra).

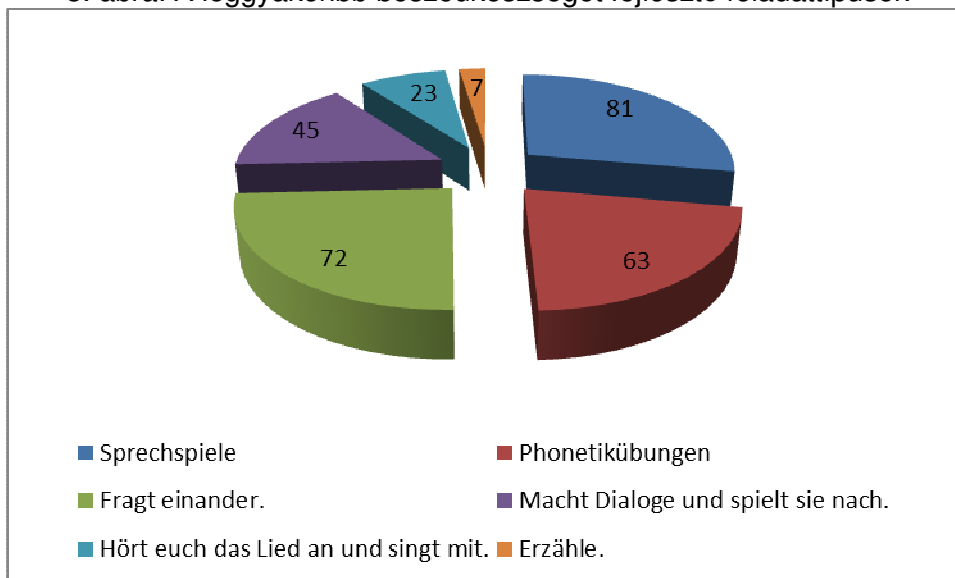
2. ábra. A beszédkészséget fejlesztő feladatok aránya a vizsgált tankönyvekben

Jól látható, hogy mindhárom vizsgált tankönyvben számottevő, nagyjából a feladatok fele a beszédkészség fejlesztését célzó gyakorlat és feladat. Míg azonban a nemzetközi nyelvkönyveknél ez az arány 50% feletti (*Planetino 1* 53%, *Das neue Deutschmobil 1* 65%), addig a regionális tankönyvben több a szövegértést fejlesztő és a nyelvtani szabályszerűséget tudatosító, mint a beszédkészséget fejlesztő feladat és gyakorlat. A teljesség kedvéért a *Planetino 1* tankönyv esetén meg kell jegyezni, hogy sok feladatnál egyáltalán nem volt megadva utasítás, így ezeknél csak feltételezésekbe bocsátkozhattunk volna, amiről az objektivitás érdekében lemondunk.

Tekintsük át, melyek a leggyakrabban alkalmazott beszédkészséget fejlesztő feladattípusok a vizsgált tankönyvekben (3. ábra)! A feladatok megfogalmazása eltérő az egyes tankönyvekben, ezért az objektívabb összehasonlítás érdekében a leggyakoribb feladatokat hat csoportba osztottam.

3. ábra: A leggyakoribb beszéd-készséget fejlesztő feladattípusok

A vizsgált tankönyvekben a célcsoport életkori sajátosságainak megfelelően számos lehetőség nyílik a beszéd-készség játékos fejlesztésére: *Bingo*, *Buchstabenspinne*, *Würfelspiele*, *Kimspiel*, *Kettenspiele*, *Memory*, *Platzwechselspiel*, stb. Meg kell azonban jegyezni, hogy a regionális tankönyvben a játékok nagy része didaktikus, míg a nemzetközi kiadványokban a játékokat a tanulók valóban autentikus játékként és nem feladatként élik meg.

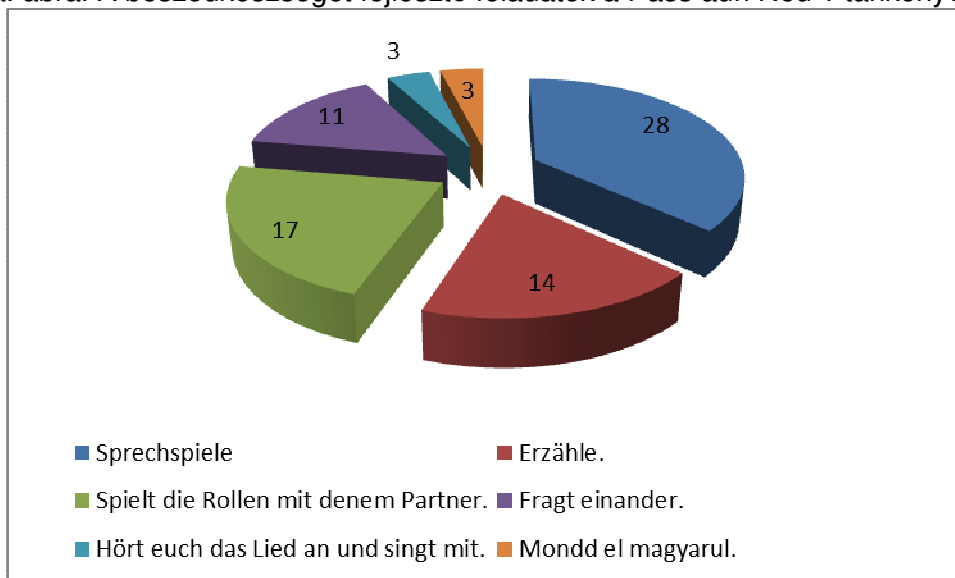
A szövegtípusok közül főleg a párbeszéd fordul elő nagy számban a vizsgált tankönyvekben, ezért nem meglepő, hogy a leggyakoribb feladatok közé kerültek a párbeszéd alkotását gyakoroltatók. A monologikus beszédet fejlesztő feladatok a *Planetino 1* tankönyvben egyáltalán nem is kerülnek elő, ezért került ez a feladat típus ennek a felsorolásnak a végére.

Annak ellenére, hogy a regionális tankönyvben nem voltak az artikulációt és az intonációt fejlesztő gyakorlatok, ez volt a harmadik leggyakoribb feladattípus. Ez is azt bizonyítja, hogy amíg a nemzetközi tankönyvek nagy hangsúlyt fektetnek a kiejtés tanítására, addig Magyarországon ez a részkészség még mindig a mostohagyermek szerepét kapja a német nyelvoktatásban.

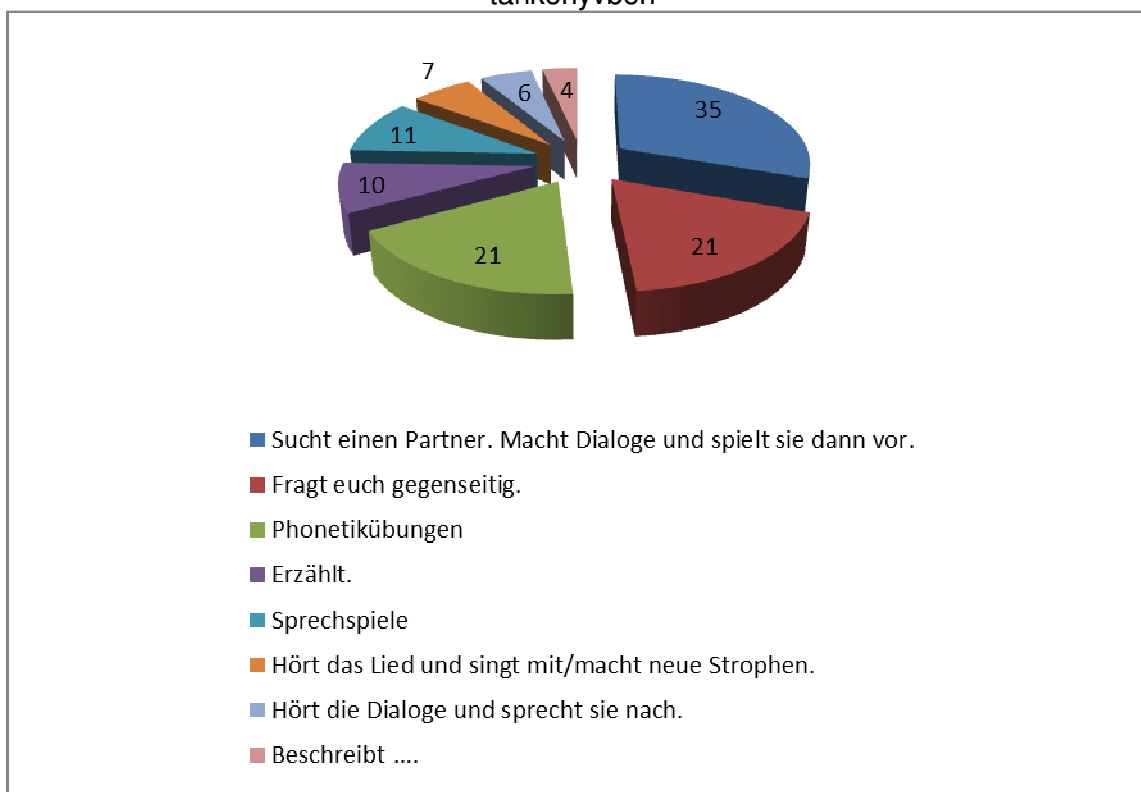
Meglepő módon a dalok is csak a rangsor végére kerültek, pedig segítségükkel nemcsak a hallás utáni értés, de a helyes kiejtés és intonáció is fejleszthető. És azt sem szabad elfelejteni, hogy a célcsoport-hoz tartozó tanulók közül sokan csak a közös éneklés során mernek kezdetben az idegen nyelven „megszólalni”.

A 2a.-2c. ábrák azt mutatják, milyen a feladattípusok eloszlása az egyes vizsgált tankönyvekben. Az ábrákról egyértelműen leolvasható, hogy mindhárom tankönyv változatos beszéd-készséget fejlesztő feladatokat kínál, de a regionális tankönyv szignifikáns eltéréseket mutat. Nemcsak kevesebb a feladattípus, de csak ebben található olyan gyakorlat, ahol a tanulóknak magyarul kell elmondania, bemutatnia vagy éppen összefoglalnia a témával kapcsolatos gondolatait.

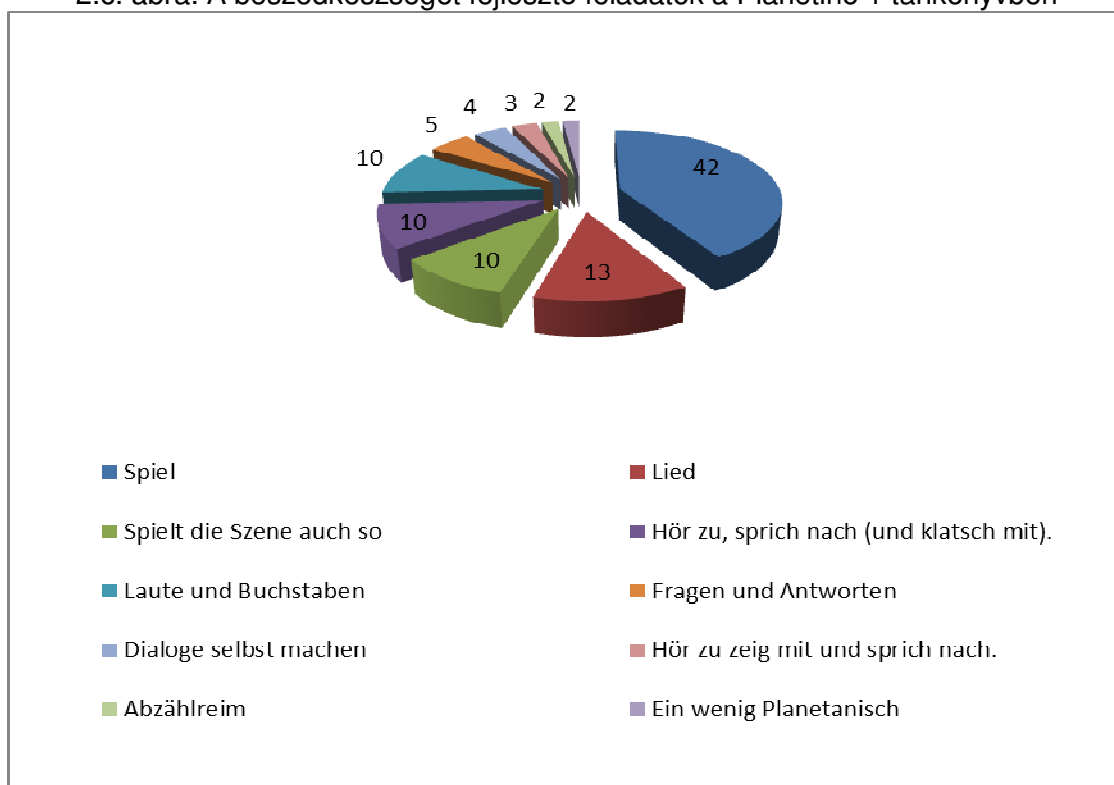
2.a. ábra. A beszédkésztséget fejlesztő feladatok a Pass auf! Neu 1 tankönyvben

2.b. ábra. A beszédkésztséget fejlesztő feladatok a Das neue Deutschmobil 1 tankönyvben

2.c. ábra: A beszédkésztséget fejlesztő feladatok a Planetino 1 tankönyvben

A két vizsgált nemzetközi tankönyvcsalád beszédkésztséget fejlesztő feladattípusai hasonlóak, legfeljebb a mennyiségben mutatkozik eltérés: míg a *Das neue Deutschmobil*-ben a párbeszédalkotással kapcsolatos gyakorlatok vannak túlsúlyban (több mint a feladatok fele), ahol a tanulók a megadott minta alapján párokban újabb párbeszédet alkotnak és játszanak el, addig a *Planetino 1*-ben a játékos beszédgyakorlatok a leggyakoribbak, ahol a gyermekek egy-egy autentikus játékban az idegen nyelvet, mint eszközt alkalmazhatják.

Összegzés

Jelen tanulmány célja az volt, hogy megvizsgálja, elősegítik-e, és ha igen, mennyiben a célcsoportnak szóló nyelvkönyvek a beszédkésztség fejlesztését, illetve vannak-e olyan, a Kerettantervben (2012) megfogalmazott várható fejlesztési eredmények, melyeket egyéb segédlettel lehet csak elérni.

A vizsgálathoz három, ma Magyarországon leggyakrabban használt német nyelvkönyvcsalád első köteteinek beszédkésztséget fejlesztő gyakorlatait és feladatait választottuk ki reprezentatív példaként. Mindhárom kiválasztott tankönyv általános iskolai tanulóknak készült, akik most ismerkednek a némettel, mint első idegen nyelvvel.

A vizsgálat során összegyűjtöttük, melyek a leggyakoribb, a beszédkésztség fejlesztését célzó feladattípusok. Megállapítást nyert, hogy mind a regionális mind a nemzetközi német nyelvkönyvek változatos feladatokat kínálnak, melyek a beszédet nemcsak eszköznek, de célnak is tekintik. Mindhárom vizsgált

nyelvkönyvben a párbeszéd, mint szövegtípus a domináns, ezért nem meglepő, hogy mindhárom esetben fontos szerep jutott a párbeszéd alkotás gyakorlásának. A nemzetközi tankönyvekben az ehhez a típushoz tartozó gyakorlatok kínálata szélesebb.

Mindhárom tankönyv kínál játékos, a célcsoport életkori sajátosságainak megfelelő gyakorlatokat, melyek elősegítik a hallott szöveg értése és a szóbeli interakció együttes fejlesztését.

Elsősorban a nemzetközi nyelvkönyvekben találhatóak a szóbeli kommunikáció előkészítésében nagy szerepet játszó, a kiejtést és intonációt fejlesztő gyakorlatok, bár ezek nem veszik/vehetik figyelembe a magyar sajátosságokat. Ebben az esetben a nyelvtanárnak kell meglévő módszertani és kontrasztív nyelvészeti ismeretei alapján eldönteni, melyik gyakorlat releváns a saját tanulócsoporthai esetén. A regionális tankönyvet alkalmazó nyelvtanárnak pedig ugyancsak ezekre az ismeretekre alapozva önállóan kell gyakorlatokat kidolgoznia és beépítenie az órájába.

Megállapítható, hogy a vizsgált tankönyvek tartalmaznak autentikus gyermekverseket, mondókákat és dalokat, de ezek mennyisége elmarad a várt eredménytől és inkább a nemzetközi könyvek sajátossága, hogy kreatívabb feladat is társul a dalszövegekhez.

Ami a tankönyvek utasításait, feladat-meghatározásait illeti, elmondhatjuk, hogy ezek az esetek többségében rövidek, de a regionális tankönyvben nem minden esetben német nyelvűek és éppen ezért a könnyebb érthetőség kedvéért főleg a nemzetközi tankönyvekben vannak piktogrammal ellátva.

Összegezve elmondhatjuk, a beszédkésztséget fejlesztő, a célcsoport életkori és nyelvi sajátosságainak megfelelő feladatok, jó gyakorlatok elsősorban a nemzetközi tankönyvekben találhatóak. Célszerű lenne a regionális tankönyveket ebből a szempontból áttekinteni és átdolgozni, ahhoz hogy a német nyelvet tanulók a negyedik évfolyam végére aktívan tudjanak részt venni a célnyelvi tevékenységekben, követni tudják a célnyelvi óravezetést, megértsék az egyszerű, ismerős kérdéseket, válaszolni tudjanak ezekre, valamint képesek legyenek néhány vers, mondóka elmondására, el tudjanak mondani néhány összefüggő mondatot önmagukról és, minta alapján, egyszerű párbeszédet folytassanak társaikkal.

Irodalomjegyzék

- 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. (2012). *Magyar Közlöny*, 10635-10848.
- Douvitsas-Gamst, Jutta, Xanthos-Kretschmer, Sigrid, & Xanthos, Eleftherios (2004). *Das neue Deutschmobil. Lehrwerk für Kinder. Tankönyv 1*. Budapest: Klett.
- Kerettanterv az általános iskola 1-4. évfolyam számára (2012). 1. melléklet a kerettantervek kiadásának és jogállásának rendjéről szóló 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelethez.
- Kocsány Piroska, & Liksay Mária (2008). *Pass auf! 1 Neu. Német nyelvkönyv gyermekeknek*. Budapest: Nemzedékek Tudása.
- Kopp, Gabriele, Büttner, Siegfried, & Alberti, Josef (2008). *Planetino 1. Deutsch für Kinder. Kursbuch*. Ismaning: Hueber.
- Közös Európai Referenciakeret*. Magyar változat. (2002). Budapest: Pedagógustovábbképzési Módszertani és Információs Központ Kht.
- Kuti Zsuzsa (szerk.) (2004). *Idegen nyelvi program az 1-3. évfolyam számára*. Ajánlás a 6-9 éves korosztály idegennyelv-tanításához. Budapest: Oktatási Minisztérium.
- Schatz, Heide (2006). *Fertigkeit Sprechen*. Fernstudieneinheit. München u.a.: Langenscheidt.
- Wendlandt, Wolfgang (2006). *Sprachstörungen im Kindesalter: Materialien zur Früherkennung und Beratung*. Thieme.
- Widlok, Beate (szerk.) (2010). *Nürnbergi Empfehlungen zum frühen Fremdsprachenlernen*. Neubearbeitung. München: Goethe Institut.